

EGY AVANTGÁRD KÖLTŐ ALTERNATÍV VÁROSKÉPEI

Reiter Róbert levelezéséből (1917–1924)

Kassák Lajos folyóiratainak egyik legrendszeresebben publikáló szerzője volt Reiter Róbert (1899–1989), temesvári születésű költő, műfordító, aki a bécsi Ma két fontos programcikkét is jegyzi (Vázlat: Társadalom, művész, művészet. Ma 1922. VIII/2–3. sz.; Dogma, szkepszis, konstrukció. Ma 1923. VIII/7–8. sz.). 1925 után Reiter nem írt többé magyar nyelven: egyetemi évei után temesvári környezetébe visszakérülve német nyelven közölte publicisztikai és irodalmi szövegeit, a második világháború után pedig Franz Liebhard írói néven vált a romániai német irodalom ismert szerzőjévé. A hetvenes években Méliusz József sürgette magyar nyelvű avantgárd verseinek önálló kötetben történő kiadását, a Korunk 1976/1–2-es számában közölt is néhány Reiter-verset saját bevezetőjével, de a kötet végül nem jelent meg, csupán egy német nyelvre fordított válogatás ezekből az avantgárd szövegekből (Reiter Róbert: Abends ankern die Augen. Wieser Verlag, Klagenfurt–Salzburg, 1989). Később, már a szerző halála után, Deréky Pál jelentetett meg bő válogatást Reiter verseiből a magyar avantgárd reprezentatív antológiájában. (Deréky Pál szerk.: A magyar avantgárd irodalom (1915–1930) olvasókönyve. Argumentum, Bp., 1998.) A szerzőre vonatkozó magyar, román és német nyelvű szakirodalmat átfogó módon e sorok írója összegezte Az avantgárd az erdélyi magyar irodalomban című monografikus munkájában (Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2006). Ellentmondásos adatok bukkantak fel viszont a szakirodalomban Reiternek azokkal az életszakaszaival kapcsolatban, amikor az előbb Budapesten, majd Bécsben szerkesztett Kassák-folyóirat, a Ma munkatársa volt. A költő hagyatékában fennmaradt, és lánya, Helga Reiter-Ciulei által közlésre felajánlott levelezés megvilágítja némiképp ezeknek az időszakoknak az életrajzi hátterét: 1917–1919 között Reiter Róbert a budapesti, majd 1922–1924 között a bécsi bölcsészkar hallgatója.

Az alábbiakban közölt levelezésben a szerző levelezőpartnere Emilia Reiter (Milly), aki kilenc évvel volt idősebb Reiter Róbertnél, és döntő befolyása volt a költő korai kulturális tájékozódására. A levelekből is kiolvasható – olykor ízléspreferenciáik eltérő jellege mellett is –, mennyire támogatta és követte a költő egyetemi képzését, a beteges édesanya helyett ő lévén a valódi családfenntartó ebben az időszakban. Helga Ciulei levélbéli közléséből tudjuk (2015. március 28.), hogy Reiter Róbertnek 1924-ben végül éppen azért kellett megszakítania bécsi egyetemi tanulmányait és hazatérnie Temesvárra, mert Emilia is megbetegedett, és nem bírta tovább a család fenntartásával járó terheket. A levelezés fennmaradt része számos apró adminisztratív részletet, egészségi állapotokra történő utalást, rokonokra vonatkozó aktuális észrevételt tartalmaz, ezért csupán részleteiben közöljük. A kép, ami kirajzolódik a levelekből, ugyanakkor épp mikrotörténelmi dimenzióit tekintve izgalmas: jól látható a Pestre, illetve Bécsbe kerülő vidéki fiatalember életformája, az étkezési, lakhatási lehetőségek, a társadalmi hálózatok, amelyekben diákként és irodalmárként mozoghat, a korabeli nagyvárosok egyfajta alulnézete, egyben pedig a korai magyar avantgárd irodalom hátországa. A levelek datálását nem minden esetben lehet pontosan elvégezni, csupán utalásokból következtethetünk egyes levelek keltezésére. Éppen ezért a közlés sorrendjénél a hagyatékban kapott sorszámokat vettük alapul, ezt a sorrendet csupán egészen evidens utalások miatt bontottuk meg (például a 41-es sorszámú levél Bahr-utalása egyértelműen a 29-es sorszámú levélben szereplő Bahr-jellemzésre válaszol), vagy a levélen szereplő keltezés miatt illesztettük más helyre (például az 5-ös sorszámú levél esetében).

B.I.J.

2

Emilia Reiter Reiter Róbertnek
 Temesvár, 1917. IX. 13.

Kedves Róbert! Leveled csak ma reggel érkezett, a délben referáltam róla mamának. Hát mindent jól mérlegelve nem nélkülözhetünk havonta többet 80 koronánál, ez volna tehát évi 800-900 korona cipő és ruhán kívül; én tehát úgy gondoltam, ha tudnál ugyanannyi ösztöndíjat nyerni, akkor megvolna a szükséges összeg. Nem tudnál információt szerezni az ösztöndíjakról még mielőtt Csécsivel beszélnél? Ha pedig másképp nem megy, akkor Csécsinél fogadd el az állást, ha ugyan még kapható. Ha elvégezted az egyetemet, menj egy évre külföldre, hogy ott pótold, mit a Collegium révén élveztél volna. Végeredményben így is boldogulhatsz, s lesz még alkalmaid jobb állásra szert tenni (ugy értem, mint tanár), főleg pedig nem kell mindjárt kétségbe esned, minden kezdet nehéz. Okvetlen írd, mit végeztél; soraid türelmetlenül várjuk.

Csókol Mamával
 Milly.

3

Emilia Reiter Reiter Róbertnek
 Temesvár, 1917. IX. 19.

Kedves Róbert! Hétfőn beszéltem Schönheimmal, s abból a levélből, melyet írtál neki, kivettem, hogy nem felel meg Csécsiénél valami. Nem írnád meg nekem is? Különben tettél említést róla, Mamának persze nem említettem a dolgot, ő most olyan nyugodt és boldog, hogy ellátásod ott olyan kitűnő. Ami pedig környezeted politikai véleményét illeti, avval ne törődj, csak nem lehetsz annyira optimista, hogy abban a hitben ringasd magad, minden ember, főleg pedig a „méltóságos urak” hívei a nemzetközi szocialista eszméknek. Te csak tanítsd a fiút, hogy jó eredménnyel haladjon, az apja politikai meggyőződését pedig ne bolygasd, hiszen olyan okosan tudsz hallgatni, hát az ilyen kifakadásokra is hallgass szépen. Tőled azt kívánták, hogy jó matematikus légy, és nem pedig politikus. Mint már előbbi levelemben írtam, a feltételek kitűnőek, jó ellátást ma pénzért sem lehet kapni, nálunk alig, hát még Pesten. Van még pénzed? És a sorozás mikor lesz? Apropos! Hogyan intézted itt el a nyilvános könyvtárt? Ami pedig íróasztalod ridegségét illeti, állítsd oda pár író arcképét, mint pl. Tolsztoj, Goethe, Heine, a magyarok közül egynehányat, Munkácsy Krisztusát, vagy pedig egy pár szép művészlapot. Az egész pár korona, és mindjárt otthonosabb lesz. Azért még nem művész, aki rendetlen. Hogy Kassák jónak találta verseid, szívből örülök, s alig várom, hogy a „Ma”-ban is olvashassam őket.

Itthon semmi különösebb esemény. Mamának írd, mégpedig németül. Hát színházban voltál-e? Írd sokat és mindenről.

Csókolunk!
 Milly.

Később talán lehet a fiúnak egyet-mást megmagyarázni, hogy pl. Németország sem önzetlenségből készült erre a háborúra, vagy ahogy Biró Z. mondja, önzetlen politikát egyetlenegy állam sem folytat. De ez sem okvetlen szükséges! –

4

Emilia Reiter Reiter Róbertnek
 Temesvár, 1917. IX. 23.

Kedves Róbert! Mint már megírtam, Mihály Onkel 29-én reggel érkezik. Mindenestre várd meg a vonaton. Mama szeretné, ha vele töltenéd a délelőttöt, mert délben ő megint továbbmegy. Ha nem érkezne meg szombaton, úgy menj ki vasárnap is az állomáshoz. Különben is visz neked csomagot, egyelőre még 2 inget a szótárakkal együtt, s sorozás után vesz még mama szükséges fehérneműt, pl. inget. Esetleg érdeklődj Pesten s vegyél ott inget, gallért: különben amire szükséged van, szerezd be magadnak, mama idáig nem tudhatja, mi kell neked. Ami pedig a mosást illeti, a gallérokat és manzsettákat (ha ugyan viselsz) Pesten add valami tisztítóba ill. mosodába, mert ott szebben csinálják, a többit küldd el, persze sokáig tart majd a küldözkedés. Hát bizony

eleinte minden nehéz, azért nem kell csüggedni. Minden dolognak két oldala van. S mégis milyen megnyugtató – magadra nézve is – hogy jól táplálkozsz, és a lakásod kényelmes, csendes. Mennyi diákot nyom a szegénységen kívül még a lakás- és élelmezési gond is. Csak ne kedvetlenkedj el már most, hiszen egy célt akarsz elérni, az pedig küzdelem jár mindenkire nézve, nemcsak neked. Ne lásd mindig a dolog rossz oldalát, van annak bizony nagyon sok jó oldala is. Csak most nem akarod észrevenni. Téged is olyan puhán neveltek otthon, az eredménye pedig, hogy egy kis levegőcsapkodástól már ingadozol, kétségbe vagy esve. Ez csak eleinte van, most még edzeni kell magad, tapasztalni is kell. Mert milyen férfi lesz majd belőled. Hiszen fiatal, egészséges vagy (remélem legalább), előtted a jövő. Akarattal, türelemmel a tanulással lehetsz valakivé. Hát nem szép ez? Mert pár hónapig-évig olyan emberekkel leszel együtt, akiket és akik még nem értenek. Ezért csak nem érdemes elkedvetlenkedni, vagy pláne csüggedni. Anyagi gondod nem kell hogy legyen, mert amire szükséged lesz, azt elő tudjuk teremteni, tékozzolni, hát az éppen nem olyan szükséges, avval nem akarom azt mondani, hogy ne élvezz vagy szórakozzál. Menj színházba, vegyél könyveket stb, természetesen mértéklettel. Különbem hogy helyzeted tisztán lássam, objektíven ítélek, okvetlen kell, hogy őszinte légy hozzám.

Csókol szeretettel Milly.
Mama is csókol sokszor!

6

Emilia Reiter Reiter Róbertnek
Temesvár, 1917. IX. 27.

Kedves Róbert! Körülbelül sejtettem, hogy ott valami baj van, noha nem tudtam, hol és miből áll. Mindenesetre várd be a sorozás eredményét s akkor nézz körül állás miatt. Persze akármilyen nehezedre is esik ott lenned, csak akkor menj el, ha találtál valamit. Mert te éppen a rossz táplálkozást nem bírnád ki. Persze ha ez az élelmezési mizéria nem volna, minden könnyebben menne. S még valamit, én kizártnak tartom, hogy az apjának tudomása van fia neveletlen viselkedéséről. Azért szólj róla az apjának, hogy végeredményben kijár neked a köteles tisztelet. Ezt okvetlen tedd meg, s ha nem lesz hatása, hát akkor menj. De azért nem kell gyűlöletről beszélned, mert a gyűlöletben legtöbbszörre ártatlanok is pusztulnak. Még sok erőre lesz szükséged, ez csak az első állomás volt.

Mihály Onkel vasárnap reggel érkezik, ő majd elhozza a szótárakat, eddig ugyanis nem sikerült megtalálnom, azon kívül elvisz egy mappát, amit Kati küld, tehát köszönd meg direktre. Harkay kért lisztet, havonta 6 kg, írtál neki? Mama az egész dologról még nem tud semmit.

Csókol
Milly.

7

Emilia Reiter Reiter Róbertnek
Temesvár, 1917. okt. 10.

Kedves Róbert! Tegnap kaptam IX. 28. lapodat, nyilván New York kávéházból. 10 nap óta semmi híred. Úgy látszik, a posta az oka, vagy pedig nem írtál volna?

Mama sajnos még mindig beteg, ezt a tésztát is Eliz Tant sütötte. Különbem is ő főz nekünk, képzelheted, mennyi dolga van.

Lejelenteni majd csak sorozás után fogunk, vagy pedig egyáltalán nem. „Ma” sem érkezett eddig, különben úgysem jutok az olvasáshoz, először sok a dolgom, azután nincs világítószér, villanyt nem vezetnek be, állítólag egy miniszteri rendelet megtiltotta. Schönheim még nem hozta a könyveket, úgy látszik, ő is olvassa, de mondom, úgysem értem volna rá őket elolvasni, tehát nem sürgős. Csak Mama legyen már egészséges, erre, úgy látszik, egyelőre nincs kilátás. Csupa gond, betegség, szomorúság, mindig ezek váltják fel egymást.

Csókolunk,
Milly.

Délután.

Ma kaptuk, illetve mama X. 5. leveledet, s türelmetlenül várjuk a sorozás eredményét. Itt egy ideig beszüntetik a postaforgalmat, egy kolleganóm Pestre megy szabadságra, és ott adja fel. Mihály Onkel is írt, hogy nem válaszolsz neki.

A fehérneműt tehát nem küldjük, épen holnap akartuk küldeni.

Sok szerencsét!
Milly

8

Emilia Reiter Reiter Róbertnek
Temesvár, 1918. II. 18.

Kedves Róbert! Tegnap meglátogatott Harkay, hogy megköszönje fáradozásunkat, s sajnálatát fejezte ki, hogy Csécsiéknél nem maradhattál, ők elvittek színházba, az Urániába, te pedig sohasem beszéltél semmit, nagyon komoly voltál, s ebből azt következtették, hogy nem tetszik neked ott lenni. Most pedig okvetlen keresd fel Jakyt (mellékelve a címe), ő minden bizonnyal szerez állást. Hivatkozzál Harkayra. Jó háromnegyed óráig volt nálunk, nagyon haragszik a pályára, a barátjai, akik a jogot végezték, és a póstaigazgatósághoz kerültek, mind jobb fizetésben vannak. Nincs ő rokonságban a Berkeczivel vagy jó ismeretségben, úgy értem, a két csatár. Ő ugyanis Sátoraljaújhelyen van otthon. Berkecz pedig tót familiából való. Ne gondold talán, hogy mama kérdezte, hogy ő hova való, csak úgy beszéd közben mondta. Hát, Johann Onkel rád talált-e?

A „Ma”-t megkaptam. Egyik fiatal kollégám azt mondta, hogy Máék csak rontják a magyar nyelvet.

Levélpapíroست vegyél magadnak Pesten, és írnál többet, és gyakrabban.

Az ágyneműt vigyétek este a kályha mellé, hogy kissé átmelegedjék, reumasok lesztek jéghideg ágyban aludni. Hol étkezel tulajdonképpen s hogy van az a menzánál 27 Kor. havonta? Van pénzed?

Mamának gondot okoz, hogy fázol és sok mindenért, az ebéd sem lesz a menzánál elsőrendű menü, de nem kell a dolgot tragikusnak vened.

[A levél vége hiányzik.]

9

Emilia Reiter Reiter Róbertnek
[Temesvár], 1918.II. 23.

Kedves Róbert! Sok mindenről nem írsz, ami érdekelne. Először is, mit fizettetek Schönbachéknak, aztán odaadtad-e a lisztet a háziasszonyoknak?

Erővel nem lehetett nagy csomagot küldeni, miután Jani nem jön haza, úgy látszik, ezentul csak postán küldhetünk. (Ami a spórolást illeti, hát persze hogy kell spórolnod – végeredményben nem olyan tragikus a helyzeted. A hideg nem tarthat már sokáig – állást is majd csak fogsz kapni, amikor majd anyagilag könnyebb is lesz a dolgod.) [...]

Megint nem kapunk petroléumot a malomból sem, és így 9 óraker már aludni megyünk.

Neked szükséged volna több melegre, nekünk pedig egy kis világosságra. És ennek a háborúnak sohasem lesz vége. Mit szólna a németek előnyomulásához? [...]

A „Ma”-t az illetékesek megkapták. Lieblich azt mondja, hogy a pesszimista világnézeted nem lehet magadból, illetve a saját tapasztalataid által nem juthattál ehhez a filozófiához, mert még nagyon fiatal vagy hozzá. Egy 18 éves ifjunak nem lehet olyan felfogása az életről, mint egy aggnak. Talán igaza van neki, de én az *Erdő* című versedet nagyon egyéni költeménynek tartom.

Hát az *Ostor*-t fogják-e közölni? Nagyon örülnék neki.

Nem jó jelnek tartom, hogy alig 3 hete, hogy Pesten vagy, azt írod Ellynek, jövő héten hazajössz 2 hétre. Ne érts félre, nem amiatt, mintha nem szívesen látnók otthon, hanem – igaz, nagyon rossz érzés, amikor az ember fázik – megnyugtatóbb lenne, ha több szeretettel, komoly akarással csüggnél a pályádon, s ha inkább úgy éreznéd, jobb volna Pesten nem nélkülözni, s ne jutna eszedbe, hogy Temesváron lehetne jobban élni.

Temesvárrott nincs jövőd, tehát nem is lehet célod.

[Hiányzik a levél vége.]

5
Reiter Róbert Emilia Reiternek
[Budapest,] 1918. III. 13.

Kedves Milly, hej, de vén kujon az a betyár sors, hogy megint eldobott abba a Szentkirályi uccába. T.i. megint ott tanítok, (ne érts félre) nemzetes és vitézlő Szelezci és boczonádi Szelezcky István huszár főhadnagy 11 éves fiát. Már multkoriban megírtam, hogy ott voltam, de akkor épp felvettek már valakit, akivel azonban összekaptak, mert az apa elverte a gyereket, a tanárnő (III. éves bölcsészhallgatónő volt) így meg nem akart tovább maradni, nem akarta, hogy az apa elnászpálgolja a fiát, mert ez az ő pedagógiai elveivel összeférhetetlen. Így megtörtént, hogy ma délelőtt értem üzent. Délután két óraker felmentem és hát megbeszéltük a dolgot. Havi 100 K. a díjazás átlagos másfél óráért. Eddig rendben is van. Aztán a főhadnagy úr előadta az ő használati utasításait szerényke félóra hosszat. A felesége, borzasztó testes asszony, mintha jómódu polgárasszony volna, pedig nem is az, hanem nemes – mindig kisegítette a férjét, mert hát egy huszár főhadnagynak nem kell okvetlenül beszélnie is tudnia.

Hát kérem – mondta –, én a fiamnak a lehető legjobb nevelést akarom adni, tanul tornázni, táncolni és hegedülni. Ó különösen ez a fontos, a hegedülés. Most a fiu öt éves kora óta hegedül, hegedűművészt szeretné[ne]k belőle csinálni. Hm, hm, emlékszel-e, mikor valamikor kisgyermek koromban kaptam egy hegedűt. Én is hegedültem (?) akkoriban, és mégse lettem hegedűművész. Miért nem? Azért, mert én hála istennek nem vagyok szelezci és boczonádi.

Aztán az asszony rám kíváncsiskodott: – Mi volt az apja? Cipész – mondom. Erre a főhadnagy urnak eszébe botlott az ő jó ötlete, hogy a multkor megfenyítette a fiát azzal, hogy ha nem tanul, suszternek adja. Ugy látszik, én erre rácsodálkoztam, mert jóakaratosan hoztátette, hogy hát az nem is szégyen, ha valaki suszter. Csakugyan úgy gondolja? Nem gondolnám, különben nem ijesztette volna fiát a susztersággal; Hej, jó főhadnagy uram, szelezci és boczonádi Szelezcky István, de buta is vagy, dacára annak, hogy a fiadból hegedűművészt akarsz faragni. Csodálom, hogy vívni nem tanul a gyerek.

Csókol, Mamának kézcsók,
Róbert.

10
Emilia Reiter Reiter Róbertnek
Temesvár, 1918. V. 3.

Kedves Róbert, ma épen mondja Glückné, hogy e hó végén hazajöttök. Hát mit fogsz a szünidőkben csinálni? Jancsi tegnap írt, és nagyon kedvesen hívott, hosszabb időre. Gondolom, az a leghelyesebb, ha elmégy. Lehet, hogy én is megyek. Vedd ki az utazási igazolványod, és küldd el. [Szövegrész hiányzik.] Ma olvastam, azaz csak átnéztem a legújabb Ma számot.

Nagy meglepetés, hogy fordításodat közölték, miután a multkor hozták a verseidet. A fordítás kitűnő, hanem a megértés körül baj van. A legutóbbi verseid J háromszor is elolvasta, fennhangon is, hanem megérteni [szövegrész hiányzik] volt, de az író nem tud eléggé meggyőzni róla. Csupa szavak.

Szomoryt sokkal nagyobbban tartom mint novellaíró. Mint drámaíró is, de nem történelmi drámaíró. Drexler el van ragadtatva a darabtól, főleg mert kevés van benne Szomorýból.

Kérlek érdeklődj a Nő című feminista lap iránt.
[A levél vége hiányzik.]

11
Emilia Reiter Reiter Róbertnek
[Temesvár,] 1918. V. 18.

Kedves Róbert, nem az volt a fontos, hogy írjad meg, a csomagot megkaptad-e, hanem mamának egy pár kedves szóval megköszönd. És hogy sohasem írsz neki direkte is. Ha már az írásnál tartunk, hát Belgrádba is írjal szorgalmasan. Nem akarom, hogy

azt higgyék rólad, Te is „ein eingebildeter Ungar” vagy, akivel ők, mert nem olyan tanultak, nem tudnak beszélni vagy levelezni. Nem mondták ezeket, de körülbelül ezt vettem ki Jancsi szavaiból. Ilyen félreértésekre igazán nincs szükség. Hogy fogunk-e utazni, az persze még nem biztos, kellene, mert Jancsi tud talán nekem szövetet szerezni, és érte kell mennem. Mamára is nagyon ráférne pihenés és levegőváltás, azért szeretném, ha ti ketten elmennétek 3-4 hétre valahová falura. Gondolom, ha saját rizikóra kosztoznánk, nem kerülne sokkal többbe, mint itthon. Ő persze hallani sem akar róla, igaz, egyelőre nem is tudnék alkalmas helyet, fönn van ugyan, de milyen rosszul néz ki. Ha kijárhat, elmegyünk orvoshoz, az Engelshez már nincs bizalmam. És azt hiszem, a lakásunk tényleg nagyon egészségtelen.

Holnap pünkösöd van, akartunk megint valamit küldeni, de nem lehetett. Majd Jánival. Eliz Tantot már nemigen lehet megterhelni, remélem, addig Mama már jobban érzi magát.

König is fog meglátogatni, hallottam, szabadság hosszabbítást kapott az érettségi miatt.

Harkayról? Találkoztunk egynéhányszor – és ő nem köszönt.

Ha olyan nagyon lenézi és megveti a szocialistákat – én igazán nem emlékszem, hogy mit mondtam neki erről – igen, ha utálja a tömeget bennük, de valakivel, akit az ember nyolc évig ismert, csak azért, mert más a politikai meggyőződése, éreztetni a megvetést igazán nagyon furcsa.

Végtelenül sajnálom, hogy éppen én voltam az, aki megmondta neki. Ha ugyan emiatt neheztel. Valószínűleg.

Mamának szót se erről.

Csókolunk számtalanszor,
Milly.

12

Emilia Reiter Reiter Róbertnek
[keltezés nélkül]

Kedves Róbert! Szombaton jön megint a vasutas és elhossa a fehéreneműt, más is persze, a szennyest, ami van, készítsd elő, ő majd visszahozza, hogy esetleg König magával vigye. Úgy értesültünk, hogy szabadsághosszabbítást kapott. [...]

Levélpapírt is küldök, hogy gyakrabban írj, mégse járja, hogy hetenkint egyszer írj kétoldalas levelet.

Hogy hány Sturmot hozzád, hát, egy-egy példány Sturm, Aktion és a feminista lapot, 4-5 db Sturm képes lapokat, főleg szobrokat és művészek arcképét, linóleummetsetek nem kellene. A pénzt is a vasutással küldöm.

Cilli Codlnak is megköszöntem a szívességét. Voltál-e már az előadásokon? Értem az egyetemen?

„Ma”-t eddig nem kaptam. Lieblich igen. Miért nem? Mama megint kétségbe van esve, ellopták a nagy fehér tyúkot, a házmesteréktől kettőt. Hát, a németek, ugye most leest az álarc róluk, az annexió nélküli megegyezéses béke ez, amit Oroszországgal kötnek.

Befejezem, sok a dolgom.

Szervusz. Csókolunk,
Milly.

14

Emilia Reiter Reiter Róbertnek
1922. VIII. 2.

Kedves Róbert, végre-valahára írtál, már majdnem kétségbe estem, 4-5 napig tart, míg ideér a posta. Örülök, hogy rendben vagytok otthon.

A kabátot nem küldtétek póstán? Nem kell, csak tudni akarom, nem-e küldtétek mégis, hogy érdeklődjek a kiváltás iránt. Ujságot sem küldtél. Hetenként egyszer lehetne a Hirlapot küldeni.

Sok itt a sváb vendég, az Arb. Zeitungot forgatják, [olvashatatlan] a sváb, illetőleg a német intelligenciára, milyen csúnyán beszél németül.

Ma délben végre megkaptam az újságokat is. Elég, ha kétszer hetenkint küldöd a Hírlapot, mert sokba kerülnek s Mamának aligha van még sok pénze abból az ötszázból, amit otthon hagytam. Itt is elég sokat adtam már ki, noha nem engedek meg magamnak semmi fölöslegest. Johannonkel még nem jött meg? Sáriék már el akarnak utazni. Unatkoznak. A férj nem tud meccs nélkül élni.

Nem mégy Paráczra? Meglátod, megbánod ezt még.

Na szervusz. Jól viselkedj!!! Neked sem ártana Stájerlak, de azért sok kemény húst kellene enned.

Csókkollak,
Milly.

15

Reiter Róbert Emilia Reiternek
[Bécs, keltezés nélkül]

Kedves Milly, leveledet ma este kaptam kézhez, és sietek rögtön válaszolni. Ami a pontokba való szedését a levélnek illeti, hát az lehet, hogy a precizitás előnyére van, de egy kicsit katonásnak tűnik: olyan, mintha zsinóron rángatnák az egészet, amit még fokoz az a körülmény is, hogy bizonyos dolgok olyan magától értetődőnek vannak beállítva, hogy az emberen önkéntelenül is erőt vesz a csodálkozás: hát lehet-e, hogy másképpen is van?

Ami az egyetemet illetőleg, csak a második félévre vesznek föl, mert a beiratások külföldiek számára már le voltak zárva, amikor ideérkeztem. Ez azonban mit sem változtat a dolgon, teljes erővel hozzáfogtam a tanuláshoz, és eltekintve attól az időtől, amit az utcán menés vesz igénybe (naponta minimum két óra), vagy amit Hentscheléknél töltök, egész nap a könyvtárban ülök, a Habsburgok „Burgbibliothek”-ában, amit kellemesen fűtenek. Ha már itt vagyok és sikerült elhelyezkednem, akkor már itt is maradok ebben az évben. A lakás ellen igazán nem lehet kifogás: az ágy jó, nincs benne fűreg, a szoba jól van berendezve, s az öregasszony mindent megcsinál, amit az ember kíván, vizet melegít, teát főz stb. Ez pedig olyasmiről, hogy nincsen 100 hely közül kettő itt Bécsben, ahol ezt megcsinálnák. A fűtés, az már nem olyan könnyű dolog, de most meg is enyhült egy kicsit az idő, meg aztán van jó ágynemű is. Különben szombaton kapok a Johann Onkeltól szentet (nehogy azt hidd, hogy ingyen) s majd én is veszek még hozzá úgy, hogy esténként lesz befűteni való. Aztán igen, a „Gemeinschaftsküche”, ez is egy külön fejezet. Azt nem értem, hogy lehet valamiről írni, hogy „nem akarjuk”, ha nem tudod, hogy mi az a „Gemeinschaftsküche”. Ilyen van itt Bécsben legalább száz, melyet különböző egyesületek, város, magánosok tartanak a kezükben. Ezek kisebb nyereséggel dolgoznak, mint a vendéglők, de sokkal tisztábban, szépen terített asztalok, jó kiszolgálás, friss víz, virág. Látogatják: a középosztály tagjai, tisztviselők, diákok stb. S amit adnak, az jól el van készítve, ízletes. Ma pl. grízes leves, virsli burgonyával és almáslepény volt. Tészta mindennap van. Hát ez a Gemeinschaftsküche, amit már látatlanul is megátkoztál.

Hentschelére vonatkozólag: nem szükséges most valamit küldeni, és egészen bizonyos, hogy nem is fogadnák el. De: tudnál-e egy nagy zsák lisztet szerezni, melyet aztán a gyermekvonat, ha visszajön majd a gyermekekkel, magával hozna. Ez utóbbit ők elintéznék. Tehát: ha lehetséges, írd meg (a főző és a kenyérliszt árát is), hogy szólnak nekik. Az árát aztán ők itt nekem kifizetnék.

Ami a pénzkérdéseket illeti: a Mának 275 Lei jár. Tedd papír közé borítékba és add fel ajánlva a címükre. XIII. Amalienstrasse 26/11. A nekem jutó későbbi pénzküldeményeknél esetleg el lehet majd kerülni a bankot, éspedig úgy, hogy a Klinenberg (ismered? – a szeszgyárban volt) szüleinek kifizetnétek egy bizonyos összegű leit. S ő nekem Hollandiából elküldené a megfelelő summát. Úgy ő is, meg én is megszabadulnék a banktól. Pontosat erről majd a következő alkalommal fogok írni.

Mama mióta fekszik? Talán még azóta, hogy elutaztam? Hogy van, jár hozzá orvos? Most jönnek majd számára a csúnya idők, de sok pihenéssel mindent ellen lehet súlyozni. Hát te hogy vagy? Mit mond Hollós?

Mamát, téged sokszor csókol
Róbert

Kati írt, hogy menjek el abba a szállodába, ahol Várónak eltűnt a kabátja, és érdeklődjek utána. Az ilyesmi itt egészen kilátástalan.

XV Clementineng. 20. I/8. beitrau Stametz.

16

Reiter Róbert Emilia Reiternek
[Bécs, keltezés nélkül]

[A levél eleje hiányzik.] Ma voltam az összes fölhajtható irataimmal és okmányaimmal dékáni kihallgatáson utólagos fölvetel céljából. Ott tartotta az írásokat és két nap múlva megkapom a választ. Talán-talán fölvesznek még erre a félévre, bárcsak sikerülne. Itt már kicsit szigorúra fordult az idő, de minden este jó meleg van a szobámban, szép nagy lámpa, az egész igen jó, most veszek még szenet s így azt hiszem, egész télen fűtött szobám lesz. Ma adtam mosatásba a fehérneműmet, a háziasszony lánya, az mossa. Azt hiszem, nem fogok sokat fizetni érte. Most már kezdenek valahogy rendes vágányra terelődni a dolgok: csak maradjon továbbra is. Váró kabátja miatt is eljártam, ott a szállodában azt mondták, hogy nem találták, így tehát nem hagyta ott. Jól vagyok, egészséges, csak legyetek ti is egészségesek.

Csókolom Mamát, Téged.
Róbert.

17

Reiter Róbert Emilia Reiternek
[Bécs, keltezés nélkül]

Kedves Milly, először is egy örvendetes dologról kell beszámolnom: a dékáni kihallgatás eredményes volt és már egy hét óta látogatom az előadásokat. Tegnapelőtt nem volt előadás, mert az egyik zsidóegyesület választmányának a tagja állítólag becsmérlőleg nyilatkozott volna a deutsch-arische Judenschafttól. Erre aztán elégtételt követeltek, egy memorandumot intéztek a rektorhoz, melyben követelik a 10% numerus clausus bevezetését. A rektor elrendelte, hogy kedden szüneteljenek az előadások, nehogy zavargások törjenek ki. És ettől volt is ok tartani, mert a Burschenschaftok tagjai botokkal és egyéb ütő szerszámokkal fölfegyverkezve szállták meg az egyetemet. Tegnap megint megkezdődtek az előadások, de a zsidókat nem engedték be a botosok. Mindenkinék igazolnia kellett magát, hogy keresztény. Ma aztán megint rendes mederbe terelődött a dolog.

Ami a lisztet illeti, hát jó volna, ha lenne valami belőle. Véglegesen majd legközelebb írok róla. Írd meg, hogy mikor volna aktuális, hogy én ennek megfelelően lépéseket tehessek a továbbadás tekintetében. És ugyancsak kérem, hogy ha az az adóügy már el van intézve, úgy küldd vissza a fölmentést, mert szükségem van rá.

Belgrádból – miheztartás végett közlöm – nem küldtek pénzt, csak nagyon szíves levelet. Én rögtön válaszoltam, de mindeztideig nem válaszoltak: úgy látszik, meg vannak nyugodva, hogy mégsem megy olyan rosszul a dolgom. Galosnit nem lehet venni, különben sincs szükségem rá, a téli ruhanemű is drága, legfeljebb Németországban lehetne venni, de akkor megint csak baj van az ideszállítással. Ellynek majd írok, hogy vegyen nekem puha gallérokat, azt ott most olcsón lehet kapni és el is lehet valahogy küldeni. Szenet vásároltam úgy, hogy január közepéig el vagyok látva fűtőanyaggal. Egy mázsa 90.000 K. Ugy hallatszik, hogy megint föl fog menni az ára, mert a német vasutak 150%-kal emelik a tarifát. Nadrágvételről nem lehet most szó, miután a beiratás sokat fölemésztett. Ezt el kell halasztani tavaszig, amikor már nem kell majd fűtőanyagra költeni. Szabad időm kevés van, mindennap korán kelek, ½ 8-kor már talpon vagyok, és aztán jön a jó reggeli gyalogséta.

Hentschelék gyerekeinek nem lehet csokoládét küldeni, mivelhogy nincsenek gyermekeik. Majd adódik mód valamilyen formában a revanchra. Emiatt igazán szükségtelem nyugtalanzkodni.

Ellytől már megkaptam a pénzt, szóval sokat költött megint az uton. No majd csak behozza most, hisz ott most elég olcsón élnek, igaz, ez nem tart majd sokáig, mert ott

is rohamosan szöknek fel az árak. Legalább itt nálunk kezdenének már lemenni, úgy látszik, semmi hajlandóság nincs bennük.

10 Lei volt a levélben, köszönet érte.

Sokszor csókol
Róbert.

18

Reiter Róbert Emilia Reiternek
[Bécs, keltezés nélkül]

Kedves Milly, lapodat, melyben megsürgöttél, hogy nem írok levelet, melyben egy egészen meglepő következtetést olvastam, megkaptam: a levelet szombaton; rögtön ezért nem válaszoltam, mert még a lisztkérdésnek is utána kellett előbb még nézni. Mindenekelőtt az a fontos, hogy „doppelgrittig”-e, vagy sem, mert ez kalkulációnál igen jelentékeny tényező. A doppelgrittig itt 8000 K, úgy hogy el lehetne érni 7 ezer és néhány század, de rossz esetben 7 ezret, ami 450-nel számítva 15.50 Leinek felel meg. A liszt Hentschelék címére volna szállítandó, mert ott a közelben adódik eladási alkalom. Miután a gyermekvonat már több mint valószínű, hogy nem megy, egy zsákot nekik engednénk át (arról már beszélt is az asszonnyal, ő segít az eladásnál is) – természetesen önköltségi áron. A dolog azonban nagyon sürgős, minél előbb intézkedni kellene, mert a lisztárakban úgy látszik, csökkenés fog beállani. Hogy milyen mértékben, azt nem tudom. Aztán azt is kellene még tudni, hogy jár-e valami fuvarozási díj a raktártól a rendeltetési helyig. Ha igen, úgy kérek erről is fölvilágosítást.

E praktikus rész elintézése után most már rátérhetünk a „következtetésre”. Ezen a téren igazán meglepő teljesítményeid vannak, de a legutóbbi egyedül áll a maga nemében. Az ég szerelmére, hogyan lehet abból, hogy én gallérokat rendelek, arra következtetni, hogy annyira lefogytam, hogy már nem tudom a régieket viselni. Ennyire még nem tartok, sőt a mostani gallérok jelenleg pompásan pászolnak. Itt azonban minden úgy piszkolódik, hogy az ember nem győzi a friss vásárlást. Ezért és miután ott sokkal olcsóbb, írtam Ellynek, de nem soványsági okoknak engedve. Csak el lehessen valahogy küldeni.

Lencsítől is kaptam levelet, még november végén, melyben – úgy látszik, megindítva attól a levéltől, melyet írtam nekik – bejelenti, hogy elseje után pénzt küldenek majd. Ma 12. van, de eddig mi sem érkezett. De talán épp karácsonyra fog megérkezni, akkor sem lesz még késő. Annáéktól még nem kaptam semmiféle írást, Laci megírta címüket és majd egyenesen oda írok. Nem kell a rokonoknak alkalmat adni, hogy elfelejthessék a szegény diákot. Ez azonban nem jelenti azt, mintha én egyenesen várnék valamire, sőt Lencsiéknek írott levelemet is igyekeztem úgy megírni, hogy ne legyen az a színe, mintha ki akarnék valamit provokálni. Lehetséges, hogy rosszul sikerült, de – Isten látja lelkemet – igazán tiszta és ártatlan szándékok vezettek.

Ami azokat a téli harisnyaszárazakat illeti, ha van rá mód, el lehet küldeni: itt föl lehet húzni, bár remélem, hogy még nem lesz oly szigorú tél, hogy olyannyira be kell majd magunkat bugyolálni, mint a sarkvidéken. Eddig még nem fáztam, hideg vizet nem iszom, egyszóval: híven követem a tanácsokat. A bélyegekre vonatkozólag: egy bizonyos, hogy többet érnek 100 leinál, és különben sem eladók.

Ha te úgy hiszed, hogy meg kell lennie, hát válogasson ki magának tíz bélyeget: semmi kifogásom ellene. Ezzel kapcsolatban jut eszembe, hogy most már a Temeswarer Zeitungot is olvasom: annak a fiúnak a nővére, akit Olga tanított, ott volt régebben alkalmazva, és most kapja az ujságot.

Az egyetem kapui a hét végén bezárulnak: megkezdődik a karácsonyi szünet és úgy hallom, hogy három hétig fog tartani. Ez a félév március közepén ér véget, április közepén kezdődik a második. Lehetséges, hogy lesz még külön szénszünet, ez azonban egészen bizonytalan. Német–franciát hallgatok s van egy-két egész jó tanerő, általában sokkal közvetlenebbek, mint a pestiek.

Vidám karácsonyi ünnepeket, sok-sok jó tésztával, szép karácsonyfaival,

Csókol
Róbert.

19

Reiter Róbert Emilia Reiternek
[Bécs, keltezés nélkül]

Kedves Milly, tegnap este, mikor hazaérkeztem, meglepetésemre ott találtam az asztalon a két doboz csokoládét és a leveledet. Később megtudtam, hogy egy küldönc hozta el a nap folyamán. A levélből megtudtam, hogy Schauer úr hozta magával és hogy nekem kellett volna átvennem a Bristolban. Ezt azonban a legjobb akarattal sem tehettem meg, mert nem tudtam, hogy itt van Bécsben, vagy hogy nekem el kellene oda mennem. Te ugyan írsz egy levélről, amelyet meg kellett volna kapnom s amely után el kellett volna mennem a Rotenturmstrasséba, de hát ezt a levelet mindmáig nem kaptam meg, valószínűleg a posta szünetelése miatt. Persze most már el fogok menni mielőbb.

Kraskynál még nem voltam a pénzért, nem is fogok érte elmenni csak a hónap végén, pénzem van még abból, amit magammal hoztam jan. 1-ig, s annak sincsen értelme, hogy én azt a sok pénzt mindig magammal vigyem. Amit már megírtam, azt most is megismétlem: nincs szükségem többre, mint 1500 K-re, annál is inkább, mivel a múlt héten kaptam levelet az Éva Tantétól, melyben közölte velem, hogy minden második hónapban kapok tőle 500 dr-t, amit itt Bécsben vehetek föl egy itteni kereskedőnél o.k.-ban. [...]

Az étkezéssel megvagyok. Most különböző helyeken eszem, főlváltva, nehogy nagyon megunjak egy helyet. Van úgy, hogy a vegetáriánusoknál eszem, vagy máshol is, de akkor is csak levest, főzelékféleket és tésztát, meg esetleg egy kis aszaltszilva-kompót. Húst úgy általában nem eszem, mert az, ami itt a fizetési lehetőségek körébe esik, oly kevés, úgy ki van főzve, hogy igazán nem érdemes megenni. Így hát inkább eszem két- vagy esetleg háromféle főzeléket, meg két adag tésztát, amivel összehasonlíthatatlanul jobban belakhatik az ember, mint azzal a vacaknyi hússal. Az ebéd ilyenformán belejön 7-8 o.k.-ba, és aránylag elég jó. [...]

Végül kiegészítésül: tejet is iszom, naponta egy fél liter.

A karácsonyi szünet ma kezdődött, eltart jan. 7-ig.

Jó, boldog s kellemes ünnepeket kívánok,

sokszor csókollak,
Róbert.

20

Reiter Róbert Emilia Reiternek
[Bécs, keltezés nélkül]

Kedves Milly, lapodat ma 21-én kaptam meg és sietek rá válaszolni. A belgrádiakat illetőleg már mult levelemben részletesen beszámoltam: úgy hiszem, megkaptátok már. Ha az itteni helyzetem megfelelőség tekintetében legalább a tizedrésze volna a belgrádinak, akkor valahogy megjárna. De nincs a huszadrésze sem. Majdnem egy hét óta vagyok itt, de ez a hét már úgy levert, hogy szinte kedélybeteg vagyok. Ha így fog folytatódni, akkor nem igen hiszem, hogy kibírnám. Négy nap óta szakadatlanul lakás után szaladgálok, szó szoros értelmében: szaladgálok esőben, szélben, és nincs, nem lehet kapni. Hirdettem az újságban: kaptam is egy csomó ajánlatot, szoba ellátással, de megfizethetetlen. Csak egy-kettőt ragadok ki a sok közül: egy 2. vagy 3. emeleti bútorozott szoba: 400.000 K. Egy másik helyen: szoba reggelivel és ebéddel 900.000 K. Ebbe mosatás stb. nincsen beleértve. Mozgósítottam itt található ismerőseimet, de sikertelen minden. Hentschel nagyon sokat fáradozik, de mindedig eredménytelenül. És hogy a dolog még teljes legyen: november 1-én 500%-kal fölemelik a házbéreket, s így azok, akik kiadnak szobát, a többlet túlnyomó részét természetesen át fogják hárítani az albérlőkre, minek következtében a legutolsó kis vacak is százezrekbe fog kerülni. Egy-szóval: elviselhetetlen. Aztán a többi ár: egy villamos utazás átszámítva 4 lei, tegnap voltam fürödni, fizettem 15.000 K-t azaz 36 leit. Egy tejeskávénak elnevezett lötty 6 lei, minden nélkül, s azután még hozzájön a borralaló. Borzalmas dolgok s hozzá még éjjel-nappal fázom: nem egyszer fordult elő, hogy vacogtak a fogaim, ami még sohasem, még a legrosszabb téli vonatkozás idején sem történt meg velem. Johann Onkelnál nem

lehet maradni, mert ott nincs csak egy vikszleinwanddal áthúzott pamlag – ágynemű nélkül. Mostanáig az ágyban fektüdtem: egy pokróccal és a téli kabátommal takaróztam, a párna alig terjedelmesebb egy kis párnánál. Ugy fázom éjjel, hogy a lábam reggel jég-hideg. Holnaptól kezdve munkába áll s így igényt emel az ágyra. Átvándorolhatok a pamlagra, a hideg vikszleinwandra, az ablak mellé, mely be van zúzva. S így van itt minden: összezúzva, összetörve az egész város s a láthatáron egy újabb drágasági hullám fonyog. Kezdődik majd a lakbérrel, folytatódik a postával, mely nov. 1-én szintén emel, s azután jön a többi. A gyárak kezdenek megállani, mert a valuta kedvezőtlen állása miatt nem tudnak exportálni. A munkanélküliek száma naponként ezekkel növekszik. Az állam is nagyarányú tisztviselői elbocsájtásra készülődik, úgyhogy nem tudom, mit fognak az emberek itt a télen csinálni, mikor már most is egy kiló szén 2 lei s az egy kiló 20 dekás barna kenyér 16 lei. A létehetőségek egyenlők a nullával, illetőleg kb. 2500 lein fölül kezdődnek. Én jól átgondoltam a dolgot s elhatároztam: megtanulok románul (már hozzá is fogtam) és Kolozsvárra megyek majd. Azt hiszem, ilyen viszonyok között nem lehet okosabbat tenni, mert annak, hogy az ember itt fizikailag és ezzel lelkileg is teljesen tönkretégye magát, igazán nincsen sok értelme. Nagyon sajnálom, hogy nem határoztam el magam már régebben erre: de hiába, az emberek mégis csak az évekkal jön meg az esze. Remélem, te is osztod ezt a tervemet, mely a mostani állapotok között valóban a leghelyesebb. Írj sürgősen erre vonatkozólag.

Mama hogy van? Volt már orvosnál? Nagyon jól volna, ha rá lehetne venni, hogy kezeltesse magát a Hollóstól. És neked is jó volna, ha ugyanezt tennéd. És nekem is, mert a Belgrádba való hajózásakor úgy meghültem, hogy az ott-tartózkodásomat egy torokfájással párosult iszonyú nátha alaposan elkeserítette. Most már kiláboltam belőle, de reggelenként és napközben is többször erősen schleimolok és délután rámjön a régi láz: nem nagyon erős, de tartós és csak úgy 8 óra tájban múlik.

Mamát, téged sokszor csókol
Róbert.

Kérlek, küldd el illetőségi bizonyítványomat, mely német fordításával van össze-fűzve.

21
Reiter Róbert Emilia Reiternek
[Bécs, keltezés nélkül]

Kedves Milly, ajánlott leveledet ma (22-én) megkaptam és igazán csodálkozom azon, hogy mért vagytok olyan türelmetlenek, ami a levelezést illeti. Nem kell mindjárt arra gondolni, hogy beteg vagyok. Igaz, az idő nem a legszebb, de hát az embernek van más dolga is, mint hogy rögtön megbetegedjék. Nem kell mindig az ördögöt falra festeni és nem kell azonnal a legrosszabbra gondolni.

Nálunk néhány nap óta megenyhült az idő, csak úgy uszunk a lucokban és előre-láthatólag ilyen lesz a Karácsony is. Nem baj, legalább nincs hideg, különben is, most már tul vagyunk a tél legrosszabb részén: a nappalok megint hosszabbodnak. Az árak is lassankint cammognak lefelé, de még mindig nem annyira, hogy különösképpen érezhető volna.

Tegnap voltam a Bristolban, de Sch már elutazott, s így el kell mennem a Strauskyhoz. Remélem, hogy megadja a dupplafogókat, mert azt sokkal előnyösebben el lehet adni, mert az üzletekben ritkábban van. Ami a pénzkérdést illeti, most jól állok, mert Belgrádból kaptam egy az Annával üzleti összeköttetésben álló cég útján 700 dinárt, azaz 500.000 osztrák koronában kifizetve. Kár, hogy éppen most csuszott le annyira ez a jugo-valuta, ha öt héttel ezelőtt kapom, legalább 700.000 k-t fizettek volna érte. 500-at adott az Eva tante, 200-at Annáék. Már erősen készülődöm, hogy megírjam a közö-nő leveleket; tudod, nálam az ilyesmi nagyon lassan megy.

Január 9-ig van karácsonyi szünetünk, most legalább jól aludhatok reggel 9-1/2 10-ig. Ha fölkelek, már meg van főzve a reggeli, egészen kellemes, ugy-e? Az ebéd néha egészen jó, máskor pedig gyöngécskébb, de mindig összehasonlíthatatlanul jobb, mint volt Pesten a legjobb menzaidőkben. Csak káposzta ne volna a világon, itt nemcsak a rendeset főzik, hanem vöröset, meg kéket. Estére eszem kávé, aztán otthon vajjat stb. Nem kell attól félni, hogy éhen halok, különösen ha annyi jó csomag jön. Eddig min-

dent megkaptam: csokoládét, kiflit, szardíniát, vaját, semmi sem veszett el. A fölmentés is megjött, csak azt nem értem, hogy mit csináltak vele a katonaságnál: nincsen semmi megjegyzés rajta. Az adónyugta is megérkezett vele. Legközelebb majd elküldöm az igazolványt a konzulátustól, ott mindig annyi ember ácsorog, hogy az ember nem győzi a várást. A nadrágot is el lehet küldeni, bár nem hiszem, hogy most már viselhető volna, de majd meglátom, ha fölpróbálok. Elly eddig a gallérokról mit sem írt, talán nem kapta meg a rendelést.

Sok jót kívánok új évre, legyen jobb és vidámabb nektek, mint volt az idei.

Csókol
Róbert.

22

Reiter Róbert Emilia Reiternek
[Bécs, keltezés nélkül]

Kedves Milly, leveled ajánlás ellenére is csak karácsony után érkezett meg. Nem kellett szomorkodnotok: igazán nem éltem rosszul az ünnepek alatt, amiképpen általában sem élek rosszul. [...] Legnagyobb örömömre átestünk már az ünnepeken, most megint nyitva vannak a könyvtárak s az embernek nincsen gondja, hogy hova meneküljön a hideg elől. Most járt le az osztrák vízumom, melynek meghosszabbításáért „horribilis” 1000 kr-t kellett fizetnem. Az élet megy tovább a maga kerékvágásában. Ha talán néha el tudnátok küldeni a Zeit.got, többet egy csokorban, jó volna.

Sokszor csókollak téged, a Mamát,
Róbert.

23

Reiter Róbert Emilia Reiternek
[Bécs, keltezés nélkül]

Kedves Milly, leveled és lapodat két nap időkülönbséggel megkaptam. A lapot hétfőn (ma kedd van) és rögtön elmentem a megjelölt szállodába a csomag átvétele végett. Ott azonban legnagyobb meglepetésemre azt válaszolták, hogy az illető nem is lakott ott. Ma aztán kaptam valamilyen I. kerületbeli cégtől egy lapot, hogy menjek oda és vegyem át a csomagot, amit persze rögtön meg is tettem. A másik helyre valószínűleg holnap fogok elmenni, azt hiszem, nem olyan sürgős, mert az jó soká tart, amíg egy tehervagon megérkezik. Tegnap beszéltem egy szatmári diákkal és ő is mondta, hogy neki „ajánlott minták érték nélkül” küldenek. Elly nem írta meg, hogy miképp jutott azokhoz a blankettákhoz? Te is olvastad bizonyára az ujságban, hogy milyen dolgokat követnek el azokkal a blankettákkal.

A [olvashatatlan]-nál még nem voltam pénzért: összesen van nála 1.200.000 K. Miután februárig van elég pénzem, ehhez nem kell nyúlnom, marad ez március és április hónapra. Elseje óta van egy tanítványom, igaz, eddig még nem is láttam, mert az első óra mindjárt elmaradt, mivel el volt utazva. 12 éves lány, az atyja bankigazgató, borzasztóan előkelő zsidók – a Liechtenstein-palotában laknak, fényűzés stb. Szülei magyarok, és azt akarják, hogy a lány is tanuljon meg tökéletesen magyarul. Ezért adok neki hetenként két órát, fizetnek havonta 250.000 K-t, szóval kb. 20 ezret egy órára. Az első pénzből átalakítottam a sötét ruhámat, amely a nyáron elkerülte a szabót. Tisztelegesen felöltözve kell odamenni, eddig kétszer voltam ott a mélykék ruhában, friss gallérral stb. Ha az átalakítás esetleg nem kerül sokba, szeretnék egy strávos strappanadrágot venni, mert az enyém kezd lassanként elhagyogatni. Az öregasszonynak is fölemeltem elsején a házbért 70 ezerre, amiért nagyon brav-nak mondott. A tanítványt Ignotuson keresztül kaptam meg.

Tanulni elég sokat kell, különösen olvasni. Néha 7-8 órát ülök a könyvtárban s ilyenkor mindig kell örülni, ha az ember nem főfájással áll fel az asztal mellől. Igen melegen ajánlom neked Kleist *Penthesilea*-drámáját és *Michael Kohlhaas* c. novelláját, s kiegészítő olvasmányul az életrajzát. Mariska mindezeket meg tudja szerezni. Érdemes elolvasni: mindkettő a német irodalom legerősebb alkotásai között foglal helyet. A viz-

ga csak nyár után aktuális, s az ember nem tudja, ezt vagy azt a könyvet vegye előbb kezébe, annyit kell olvasni.

Az időjárás végre megenyhült, de most meg olyan szelek szabadultak ránk, hogy gyakran meg kell kapaszkodni valamibe az uccán, hogy el ne vigyen. Nektek nincs is fogalmatok, mi az egy erős szél: itt folytonosan akcióba lépnek a mentők meg tűzoltók, akik leszedik a házakról a meglazult kéményeket, hogy ne zuhanjanak az emberekre. A napokban írt Lencsi, semmi lényegesebbet. Egészségileg megvagyok. Kívánom, hogy Mamánál, meg nálad is legyen minden rendben.

Csókol
Róbert.

24

Reiter Róbert Emilia Reiternek
[Bécs, keltezés nélkül]

Kedves Milly, leveledet és lapodat, valamint a vonattal küldött leveleket megkaptam, illetve Hübert adta azt át nekem, mikor fölkerestem. A csomagot ma (kedd) délután vettem át, a hely az én lakásomtól mindössze 10-12 percnyire van s így nem kellett soká fáradnom a cipeléssel. Sejtethed, hogy milyen buzgalommal feküdtem neki a fölbontási munkának, vésővel és kalapáccsal egy-kettőre nyitva volt s aztán megkezdtem a kirakást. Bizony csak a Robinson öröme hasonlítható össze az enyémmel, amikor a vihar partra vetett egy ládát hasznos holmikkal. Na mostan jó időre tele van az éléstár, nem lesz már nehéz áttelelni azt a néhány hetet, ami még hátravan a zúzmarás, ködös, esős hónapokból. A liszt is megvan már: Stranskitól megkaptam az utalványt – egyszerű fogás és nem is kértem mást, mert az a vörös, kövérkés, kerekarcú ember olyan kellemetlen benyomást tett rám, hogy én olyantól nem kérnék semmit. A lisztet H-éknál raktároztam el, a szállítás mindössze 43.000 K-ba jött, ami az itteni viszonyokat tartva szem előtt, igazán nem sok, miután csak kb. 250 K-val terheli meg a liszt kg-ját. Az ára bár lement, de azért az egyik zsák ugyyszólván már egészen elkelt: 6500 koronáért kg-onként. A másik zsáknak H-ék valószínűleg csak egy részét fogják átvenni, mert ők is erősen foglalkoznak azzal a tervvel, hogy itthagyják a császárvárost és hazamennek. Jó volna tudni, hogy pontosan mennyibe kerül a liszt, hogy számukra is megcsinálhassam az összedást, illetőleg, hogy tudjam az önköltségi árat. A zsákokkal mi történik?

Ma kezdődtek meg megint az előadások, de vannak tanárok, akik még a jövő hétig szünetet tartanak. A félév márciusban fejeződik be s akkor megint hosszabb szünet lesz április közepéig. Bizony: nyelv és irodalomtörténet, történelem is roppant nagy anyag, ma már annyira kifejlődött tudományág, hogy még nagy vonalakban való áttekintése is nehéz. Csak a könyvekért ne kérnének oly méreg-árakat: szinte megfizethetetlenek. Sztoján számára is kellene vásárolnom jogi könyveket, de itt olyanok a kereskedők, hogy ha látják, hogy az ember nem akar mindjárt venni, nem is mondják meg az árakat. [...]

Azon, amit Johann onkelről írtál, egészen elámultam. Abból, hogy ő szerzett volna nekem egy csomó szobát, de nekem nem voltak jók, egy árva szó sem igaz. Csak azt nem értem, hogy miképpen állíthat ilyesmit, mikor együtt voltunk olyan helyen, amit ő írt ki az újságból s ahol lakásért-ellátásért 1.200.000 K-t kértek, egy másik helyen pedig 500.000, de fűtés és világítás nélkül. Aztán, hogy nagyon előkelő helyen étkezem: talán mert abrosz van az asztalon, és nem kell előbb a pénztárnál 2000 K. zálogot leadni a kanálért, mint ott, ahol ő szokott étkezni. 28.000 K egy hétre az ebéd – éppen elég, hogy egy körüti étteremben egyszer megebédeljen valaki. Én csak azt nem tudom: valami bogara van-e, vagy rosszmájúságból beszél-e így, no de majd alkalomadtán elcsevegek vele egy kicsit.

Most a szünet alatt voltam néhányszor a színházban, láttam egy megkapó Strindberg-darabot: *Haláltánc*, nagyszerű volt, ugye még nem hatott rám dráma a színpadról. De – majdnem egészen üres is volt a ház. Elsején egy csomó színházban volt Petőfi-ünnepély, látom az A.Z. is megemlékezett róla, de úgy, hogy Petrovici, pedig hát csak viccről lehet szó. A színházakban is lementek az árakkal úgy, hogy 5000 K-ért lehet már ülőhelyet kapni, persze még így sem lehet nagyon sokszor igénybe venni.

Testi állapotom kielégítő – csak rólatok ne kellene hallani, hogy folyton betegeskedtek. Csak hogy Annát végre rá lehetett bírni, hogy az orvoshoz menjen. Természetesen a legfontosabb, hogy minél jobban kímélje magát. Hát te hogy vagy most egészség dolgában, remélem, hogy a Hollós kúrája használ.

Csókol Róbert.

U.i.: Már majdnem minden templomot végigjártam, egyik gyönyörűbb, mint a másik. És micsoda ének! – Szegény embernek most a templom az operája. Mihály onkeléknek írtam újévi gratulációt, megkapták?

36

Reiter Róbert Emilia Reiternek
[Bécs, keltezés nélkül]

Kedves Milly, leveledet, melyre oly soká vártam, végre megkaptam. Már nem tudtam mire vélni, hogy oly soká késik a válasz, talán beteg valaki, vagy más akadálya lehet az írásnak. Szóval: nem tudtam, mi lehet az oka, hogy én egyik levelet menesztem a másik után, míg nekem egy sem jön. Egynémely dologra, mely után kérdezősködtem, most sem kaptam választ: pl. hogy mennyibe kerül pontosan a liszt: 12 vagy 13 lei. Aztán: mit csináljak a zsákokkal. Pénzem egyelőre elég van. Kb. 1.000.000 K-t vételeztem be s így most meglehetősen tőke fölött rendelkezem. Az „üzlet” tehát ez egyszer nyereggel záródott. Persze: jó volna, ha a mostani valutaesés közepette meg lehetne ismétetni.

Az utóbbi hetekben itt megint megrágtam egy kevésbé az élet. A szén q-ért már 101 ezer K-t fizetünk. Jó, hogy most már komolyan itt a tavasz. Ma és tegnap +10 fok volt a hőmérséklet és a rügyek is kezdenek már lassanként kibujni. Ha már ennél a témánál tartok: hőmérőt veszek majd és a legelső kínálkozó alkalomkor majd elküldöm. Azt hiszem, H-né márciusban hazautazik, ő majd elviszi. Lehet azonban, hogy én magam fogom levihetni, ez azonban attól függ, hogy milyen hosszú lesz a húsvéti vakáció. Ez ugyanis összeesik a szemeszterközi szünettel, és ha 5-6 hét lesz, akkor már érdemes hazautazni, persze a körülményektől is sokminden függ. [...]

Az otthoni dolgokról kitűnően vagyok értesülve: az Arb.Zeit. és a Tem.Zeit.-on kívül Kleintől kapom a Keleti Ujságot is s így mindig tudom a legpontosabban, hogy mi történik odahaza. Olvastam, hogy olyan nagy hóviharak voltak: itt is havazott a multkoriban kiadósan, de délután esni kezdett az eső, este pedig tavaszi szellő lengedezett és már nyoma sem volt a délelőtti töméntelen hónapnak. Hiába: bolond idő, bolond emberek – itt minden a Breitbart körül forog, aki vasrudakat hajlít és vasláncokat harap szét.

Legközelebb ha írsz, kérlek, keresd ki a Kammerliban *Tisztítótűz* c. novellám és küldd el az első három oldalát. Igen, hogy el ne felejtsem, két héttel ezelőtt kint voltunk a Krematoriumban és megnéztük az egész berendezést. Most már serényen folyik az égetés, bár az érsek és a főrabbi állást foglalt ellene.

Egészséget és minden jót kíván, és csókol
Róbert.

31

Reiter Róbert Emilia Reiternek
[Bécs, keltezés nélkül]

Kedves Milly, leveledet, a fényképet s a vajat megkaptam. Nem is gondoltam volna, hogy a fölmentés oly gyorsan a kezeim között lesz; ez volt az utolsó meghosszabbítás: most már kívül esem az újonc-soron. Az itt való jeletkezés nem új dolog s azelőtt is úgy volt, hogy akik hosszabb ideig tartózkodtak külföldön, azoknak az attasénál jelentkezniök kellett. Én még mult évben eleget tettem ebbeli kötelezettségemnek. A fényképeknek is örültem, mikor megjöttek, mert az illető időközben még egyszer nálam járt és éppen otthon talált. Hát aztán megmondtam neki, hogy is áll a dolog, mikor elment, már dél volt s ezért nekem adta a magával vitt disznósültet, amit tiltakozva elfogadtam. Nagy hentesboltja van s amikor kivittem hozzá a képeket, kaptam egy nagy darab krakkói kolbászt, vagy 15.000 K értékben. A felesége, jól megtermett hentes-

asszonyosság, azt mondta: „Aber wärens doch wänigsten an am Sonntag kommen!” – miután azonban hétköznap volt, elestem egy húsos ebédétől, amire azonban a hétköznap dacára is meghívhatott volna.

Johann Onkellal is szoktam találkozni, nem túl sokat, mert villamoson is majdnem egy órányira vagyunk egymástól. Ugy látom, hogy egészen jól meg lehet vele férni, ha az ember nincsen vele mindig együtt. Most munkában van már ósz óta s úgy vettem ki a szavaiból, hogy nyáron, ha kikapja a szabadságát (itt mindenkinek jár fizetéses szabadság), le akar utazni nyaralni.

Május 1 óta nagyon szép idő van, néha már egy kicsit nagyon meleg is volt, úgyhogy az ember érezte, milyen jól esik, ha hús levegő éri valahol. Most, hogy minden már teljesen zöld és virágzik, egészen más arca van a városnak. A Burg-park csupa kivirágzott orgona (kb. oly nagy, mint a gyárvárosi park), életemben nem láttam annyi orgonát, mint amennyi ott van egy helyen. És délelőtt-délután minden tele van emberrel, sok kisgyerek, minden pad lefoglalva, a székek nagyrésze is, pedig azoknak a használata 180 K. lefizetésétől függ. Én jobb szeretem a padot, kényelmesebb rajta az ülés, mint a székeken, melyek végtelen sorokban állnak szorosan egymás mellett.

Vasárnap nagy sport-esemény volt: osztrák–magyar válogatott mérkőzés, természetesen én is ott álltam az állóhelyen, hőben, napfényben, porban. És rendületlenül drukoltam, talán még jobban, mint tíz évvel ezelőtt, de minden drukkolásom hiába volt; a magyarok egy góllal kaptak s az 50000 úgy ordított meg üvöltött percekig, mintha mindegyiküknek az élete ettől a góltól függött volna. Volt kint elég szép számu magyar is (a kiáltásokból lehetett hallani), de mégis elvesztek a nagy osztrák tengerben. [...]

A pénzért elmegyek majd hétfőn (most hétfőn nem értem rá), s azért megyek épp hétfőn, mert akkor vagyok a legtisztább: az ingem akkor még ragyog a fehérségtől, bezeg nem ragyog szombaton, mikor már magára szedte az egész heti port. Ha átvettem a pénzt, akkor elég lesz júl. 1-ig, mert valószínűleg meg kell fejeletnem a cipőmet. Folt van már mindkettőnek a felsőbőrén, de most úgy látom, más helyen repedezik.

A mult héten küldtem egy csomó Mát, tele termékeimmel. Megkaptad? És hogy tetszett?

A belgrádiakról mit sem tudok, már régen nem kaptam írást. Talán küldjek nekik egy olyan német számot, melyben a verseim vannak?

Egészséget és jóidőt kívánok,
csókol
Róbert.

32

Reiter Róbert Emilia Reiternek
[Bécs, keltezés nélkül]

Kedves Milly, most az egyszer alaposan csalódtam: azt hittem, elküldöm a lapokat s Te majd örülsz nekik s ehelyett kaptam egy levelet, mely tele van igazságtalanságokkal. Abból, hogy én ezt vagy azt írom, nem tudom, hogy lehet arra következtetni, hogy én haszontalanságokkal vagy passziókkal töltöm az időmet, vagy hogy ez a legkevésbé is befolyásolná a tanulást, az egyetemre járást. Te jól tudod, hogy amikor az irodalomtörténeti szakot választottam – még annak idején –, tettem ezt azért, mert ez a legszorosabban összefügg az irodalom iránt érzett szeretetemmel. És ebben a szeretetemben hű maradok: ha irodalomtörténetet tanulok, akkor is – ha néhanapján beleszólok az élő irodalomba, akkor is. A kettőt nem lehet elválasztani egymástól, különösen pedig nálam, aki az egyiken (a költészetben) keresztül jutottam el a másikhoz: az irodalomhoz, annak történetéhez mint tudományhoz, s mindahhoz, ami ezzel összefügg. Ezért nagyon kérek, tekintsd így a dolgot és nem állandó rémlátomásaidon keresztül, melyekből azt hittem, hogy már kikerültél. Én igazán minden tőlem telhetőt megtettem, hogy ez megtörténhessék, és nem érdelek meg egyet sem azokból a szemrehányásokból, melyekkel közvetve elhalmozol. Tanulok, és ha néha írok valamit (nem „töltöm ezzel” az időmet) azért teszem, mert épp úgy hozzám tartozik, mint a lélekzetvétel, vagy a napfény-szükségletem. Aztán: nekem itt semmiféle összeköttetésem nincsenek, a lap kizárólag képzőművészettel és irodalommal foglalkozik – mindennemű politika kizárá-

sával – úgy, hogy rásütötték az „ellenforr-polgári” bélyeget és hogy megtagadta a multját, meg isten tudja mi mindent még.

No, de nem akarom ezzel teleírni az egész levelet: vannak még egyéb közölni valóim is. Többek között az, hogy még sohasem éltem meg olyan májust, mint ezt a mostanit: 10. óta állandóan csúnya, szeles, esős hideg idő, és valószínűleg így lesz az ünnepek alatt is. Ha egy hétig szép idő van, akkor az ember el lehet rá készülvé, hogy a jövő héten fázni fog, s hogy olyan lesz minden, mintha az ősz télbe kezdene hajolni. [...]

42

Reiter Róbert Emilia Reiternek
[Bécs, keltezés nélkül]

Kedves Milly, leveledet – a múltkori ajánlottat is – megkaptam, és miután a mult hét beiratási ácsorgásokkal telt el, csak most tudok válaszolni. Remélem, hogy nem aggódtok már megint, nincs semmi bajom, nem vagyok beteg és az egyheti nem-írásnak egyedüli oka az, hogy amikor esténként hazaértem, oly fáradt voltam, hogy le kellett feküdnöm s magam jól kialudni. Az alvásom különben változatlanul a régi, erős és mély, kevés álommal és reggel megtoldva egy kis lustálkodással. Ennek azonban most már nemsokára vége, mert megint korán kell kelni és egyébként is elhatároztam, ahogy beköszöntenek az egész szép napok, nagyon korán kelek, hogy sétálni mehessek a friss levegőn, mert napközben itt annyi a por, hogy az embernek néha úgy tűnik, mintha fátvol volna a szeme előtt. Az utóbbi időben nagyon sok eső volt, de most már talán megint sütni fog a nap is, úgy, hogy le lehessen már vetni a télikabátot, amely most már borzasztó súllyal nehezedik rám. Az enyém a legsúlyosabb egész Bécsben, a könyvtárban már minden ruhatáros ismeri, az egyik meg is kérdezte már, hogy nincsenek-e vasalók benne. Hű társa a kalapom, mely most már véglegesen nyugdíjba kerül, miután most már kalap nélkül járok. Azt írod, hogy akartok szövetet venni ruhának; ez teljességgel fölösleges, mert most, hogy a kék is reaktiválódott, annyi ruhám van, hogy lehet válogatni. Persze a tavalyi nyári öltöny stb. már egészen elhagyott, vagy jobban mondva én hagytam el, mert már úgyszólván kiesem belőle s most tartalékként lóg a szekrényben, várva, hogy mikor kerül rá megint a sor. Szóval: ruha teljesen fölösleges. Téli kabát, meg cipő fog kelleni, ami meg a kalapot illeti, hát nyáron úgysem viselek, s így csak ősz végére kell. A kalapgyárban nem tudnál kapni megint egy olyan velour-darabot, mint az enyém? Ha ott nem lehet, majd itt fogok nézni kalap után, de itt is nagyon drágák, különösen, hogy hetek óta megint lassan emelkednek az árak. A hús-árak oly magasságot értek el, mint még soha. Nálunk az étkezdedben is fölemelték az árakat napi ezer K.-val. Ha már ennél a pontnál tartok, hát azt is megírom, hogy szó sincs róla, hogy húsvétkor káposztát ettem volna, mert mindkét napon H-ék meghívtak. Úgyszintén tegnap is, amikor is jóféle kirántott bárány-húsban volt részem. Vasárnap így megjárna valahogy, de hétköznap – az egy egész külön, részeiben legmeglepőbb történet, melyben a bécsi „szakácsművészet” képességeinek tetőpontján mutatkozik.

A Tem.Zeit. változatlanul olvasom, mert továbbra is megkapom, mint azelőtt – az Olga volt tanítványának a nővérétől. Olvastam, hogy a líceumot meg akarják fosztani a nyilvános jellegétől, ha nem térnek át más oktatási nyelvre. Hát mit fognak csinálni a legkisebb unokanővéremmel, már csak azért is, mert hiszen más vallású nem mehet valamely felekezet iskolájába. Mehet most a német intézetbe. Hát Olga mikor érettségizik. És Drückkel?

Nálunk 28-án kezdődnek az előadások és valószínűleg július közepéig fognak tartani. A multkor írtad, hogy jött valami katonai irat, amit nekem alá kell írnom. Mi az? A fölmentést mellékelve, elküldöm. Valahogy el kellene menni a gyárvárosi telekbíróságra, egy Franzen nevű úrhoz, aki szám szerint az első közeg a fölmentésekben. Tőle meg lehet tudni, hogy meg lehet-e hosszabbítani úgy, ha nem vagyok ott. Azt hiszem, az idén kell utoljára meghosszabbítani.

Csak tartásatok derekasan magatokat, hogy mire hazakerülök, teljes egészségben találjalak Titeket, Mamát, Téged sokszor csókollak,

Róbert.

Kedves Milly, leveledet a fölmentéssel együtt megkaptam. Igazán túlzott óvatosságnak kell neveznem azt, hogy azért nem írtál, mert spanyolbeteg voltál és a levélen a baktériumok ide is elkerülhetnek. Megnyugtathatlak: van itt is éppen elég ezekből a teremtményekből, és nem hinném, hogy tvári segítségre várnának, ha itt valakinek ártani akarnak. Ez most megint ennek a fejfelé fordított időjárásnak a következménye: itt is roppant sok a hűlés és ilyen áramlat már nemigen vonulhat el anélkül, hogy Te ki ne vennéd belőle részedet. – Te is meg Mama is szóval megint orvoshoz jártok. Mannheimet különben sokat hallottam dicsérni. Nálad persze az volna a fontos, hogy sokat tartózkodj szabad levegőn. Egész nap irodában és mindig villamoson haza, aztán meg sohasem alszol ki magad rendesen, mert valószínűleg most is még mindig későn fekszel. Ennek természetesen mind az ellenkezőjét kellene csinálni és aztán, ha megint lesz nap, akkor sokat-sokat napon. [...]

A beiratás tényleg most lesz – e hónap végén és pénzem van már rá. A legutóbb avizált 900-t minél előbb fel fogom majd venni, hogy az elszámolás megtörténhessen. Nekem egyelőre úgy sincs szükségem rá.

Az én tanításom e hét óta szünetel egészen május 2-ig – a lány elutazott Velencébe húsvétra. Kíváncsi vagyok, hogy azért meg fogják-e fizetni ezt az időt.

Az újságokat is megkaptam – olvasom, hogy német színház lesz ott, igazán jó darabokat olvastam a műsoron, elmehetnél néhányat (Strindberg stb.) megnézni. Különböző Tvár egészen kifejtett kultúrfészek lett: Bartók, meg az a finn énekes stb. – mindmennyi alkalom, hogy Sárkány, az ő gyalázatos németségével feltalálja a Ziban az ő németségénél is hitványabb ostobaságát. Istenem, hogy tud egy ember olyan még hozzánemértésnek is nagyon vérszegény dolgokat leírni. Hogy a Hermann Bahr ilyen összehasonlításban nagyon magasnak tűnik, azt elhiszem, de önmagában – minden kereszténysége mellett – roppant keveset jelent – olyan ember, aki minden köpenyt magára terít. Hogy pedig most hitbuzgó keresztény, abból még nem következik az, hogy értékes is volna mint író. Milyen egészen más Kleist – Poroszország összeomlása után hajthatatlanul porosz nacionalista, és mégis milyen nagy író.

Csókkollak sokszor,
Róbert.

Hallottam, fölfedezted, hogy én az [*olvashatatlan szó*] Kalenderben írtam valami cikket. Nem közölnéd velem is, hogy miről is van szó?

41
Emilia Reiter Reiter Róbertnek
Temesvár, 1924. IV. 19.

Kedves Róbert, tegnap kaptuk leveledet, amint írod, háziasszonyod még mindig beteg, ez kezd aggasztó lenni, milyen betegsége, nem-e tüdőbeteg és nagyon félünk, hogy még Te is megbetegszel és olyan hideg is van állandóan, nem vagy beteg, drágám? Tegnap küldtünk 15-én próbaképpen minta c.n. csomagot, írd meg pontosan a dátumot, amikor Te megkapod, hogy tudjuk, mit lehetne ilyenben még küldeni. A másik csomag Mihályonkelétől van, köszönd meg nekik külön lappal. E hó végén utazik Kati állítólag Németországba és vállal csomagot, IV. 29-én légy az állomáson Pestről jövő és frankfurti vagy Würzburgba menő gyorsnál, hogy átvehesd, persze a dolog nem olyan biztos, mert neki minden héten más terve van, majd még írok erről. (Most mondja, biztosan utazik és már nem írok még egyszer.) [...] Lencsiéknek már írtam, remélem, húsvétra eljönnek, ez a sok várakozás már unalmas kezd lenni. Most legalább színházba vihetem, állítólag nagyon jó társulat, tegnapelőtt adták Strindberg *Gesperster sonatáját*, mindenki el volt ragadtatva. Fényképet küldtél? Mert azt írta, hogy megígérted, akkor Jozefonkeléknek is kell egyet küldeni, azt hiszem, már írtam róla. Amit H. Bahr-ról írsz, nem lehet olyan pontos, hogy köpenyegfordító, mert nem írta akkor, hogy a természet-tudomány „war ihm nie bekömmlich”. Említett keresztény irányzatú új könyveket nagyon szeretném olvasni, biztosan nagyon drágák Bécsben a könyvek. Elfogultság azt

mondani, hogy jelentéktelen író, mert az irányzata a másik oldalnak nem felel meg. Kleisttel nem lehet hasonlítani, mert az ő kora sem becsülte meg. [...]

Szabó Dezső milyen exaltált ember, az ilyen művész lélek mind olyan hóbortos, de ez legalább igazi zseni, úgy látszik, úgy beszél is, ahogyan ír. Ma lesznek a remuneráció és emelések, lázas az egész iroda, kíváncsi vagyok már az eredményre. Remélem, voltál templomban az ünnepeken, és kívánjuk, hogy jól tölthessed a húsvétot, és menj azokon a napokon jobb helyre ebédelni. [...] Viselkedj jól, drágám, üdvözljük háziasszonyod, nagyon aggódunk miatta, hogy még mindig beteg, hogy neked nem fog ártani.

Csókolunk sok, sok szeretettel,
Mama és Milly.

Közzéteszi Balázs Imre József

